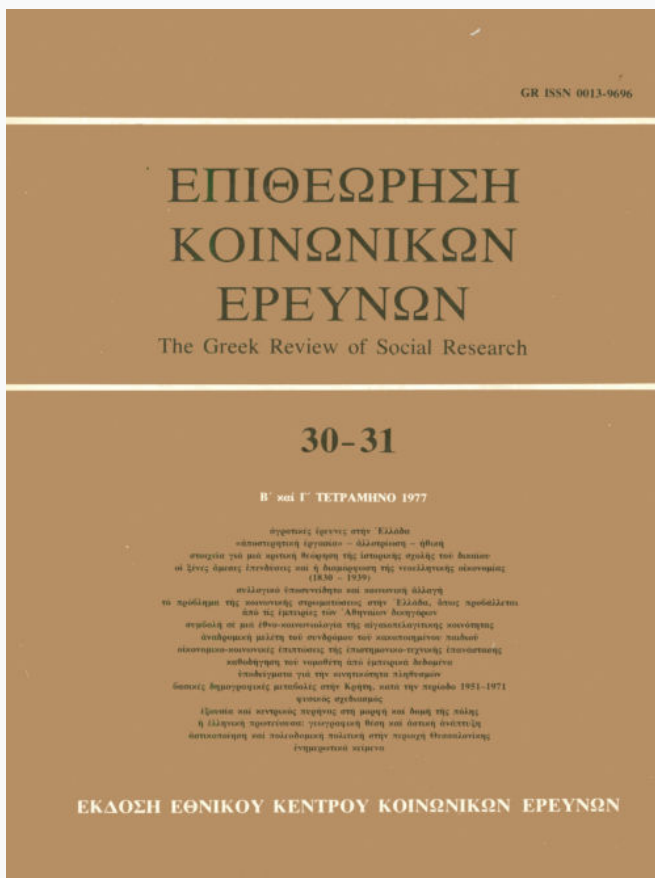

The Greek Review of Social Research

Vol 30 (1977)

30-31 Β'-Γ'

Καθοδήγηση του νομοθέτη από εμπειρικά δεδομένα: Μια δοκιμαστική έρευνα με αφορμή το άρθρο 121 του Ποινικού Κώδικα

Κ. Δ. Σπινέλλη

doi: [10.12681/grsr.194](https://doi.org/10.12681/grsr.194)

Copyright © 1977, Κ. Δ. Σπινέλλη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Σπινέλλη Κ. Δ. (1977). Καθοδήγηση του νομοθέτη από εμπειρικά δεδομένα: Μια δοκιμαστική έρευνα με αφορμή το άρθρο 121 του Ποινικού Κώδικα. *The Greek Review of Social Research*, 30, 301–305.
<https://doi.org/10.12681/grsr.194>

καθοδήγηση του νομοθέτη από εμπειρικά δεδομένα

Μιά δοκιμαστική έρευνα με άφορμή
τό άρθρο 121 του Ποινικού Κώδικα

της
Κ. Δ. Σπινέλλη
Διδάκτορος Πανεπιστημίου
Σικάγου, ΗΠΑ

Συχνά, όσοι ασχολούνται με τις επιστήμες δια-
βάζοντας κείμενα νόμων διερωτώνται: ορισμένες
διατάξεις νομοθετημάτων σε ποιο βαθμό ανταπο-
κρίνονται στη συνθετότητα της σημερινής κοινω-
νικής πραγματικότητας ή σε ποιο βαθμό χρησι-
μοποιούν τά σύγχρονα πορίσματα της ιατρικής,
ψυχολογίας, κοινωνιολογίας;

Η άπορία φαίνεται δικαιολογημένη, αφού κι οι
ίδιοι οι νομικοί διαπιστώνουν την ανάγκη για μία
πληρέστερη γνώση της ύλης που ρυθμίζουν οι
κανόνες της νομικής επιστήμης¹ και διατυπώνουν
ερωτήματα σαν κι αυτό: "Αραγε τό δίκαιο, πού
εκάστοτε ισχύει, άποτελεί πραγματικά προϊόν της
όμαδικής θελήσεως ή της κοινωνικής συνειδή-
σεως, όπως διδάσκεται στή θεωρία, ή μήπως ή
άντίληψη αυτή άποτελεί πλάσμα θεωρητικό αντί-
θετο πρός την πραγματικότητα, πού χρησιμεύει
στήν κάλυψη της αθαιρεσίας του κάθε νομοθέτη
και των προσώπων πού κατέλαβαν και άσκούν ή
νομοθετική έξουσία;"²

Οί σχέσεις κοινωνίας και δικαίου έχουν άρχισει
ν' αναλύονται άπό την εποχή του «ubi societas,
ibi jus», άν όχι και άπό την αρχαιότητα. Πάντως,
ή συστηματική μελέτη της Κοινωνιολογίας του
Δικαίου άρχισε τούς πολύ νεότερους χρόνους.³
Η διερεύνηση μάλιστα των σχέσεων και των πι-
θανών άλληλεπιδράσεων Κοινωνιολογίας και Έγ-
κληματολογίας άπό τή μία μεριά και Ποινικού
Δικαίου άπό την άλλη, άποτελεί μία πολύ πρόσ-
φατη και πολλά ύποσχόμενη επιστημονική ένα-
σχόληση.⁴

Στόχος του άρθρου αυτού δέν είναι ή θεωρη-
τική διερεύνηση αυτού του ενδιαφέροντος θέματος
άλλά ή αναφορά σ' ένα συγκεκριμένο παράδειγ-
μα—βασισμένο στό άρθρο 121 του Ποινικού
Κώδικα και σε μία συγκεκριμένη έρευνα—μιά
δοκιμαστική έρευνα⁵ για την ηλικία πού άρχίζει
τό έλληνόπουλο νά αξιολογεί ορισμένες πράξεις
όπως οι ένήλικες, δηλαδή λαμβάνοντας ύψη και
τά κίνητρα του δράστη.

1. Βλ. Γ. Κουμάντο, «Τό κράτος, ή οικογένεια και τό παιδί»,
στήν *Ιατρική*, τ. 29, σ. 285.

2. Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *Δίκαιο και Κοινωνική Σινει-
δολογία*, 1977, σ. 46-47.

3. Βλ. Gurvich, «Problèmes de sociologie du droit», στό
Traité de Sociologie, τ. 11, 1968, σ. 173 και έπ. Άκόμα ένδει-
κτικά: Ehrlich, *Grundlegung der Sociologie des Rechts*,
München, 1929 και Timasheff, *An Introduction to the Soci-
ology of Law*, 1939.

4. Βλ. π.χ. Άνδρουλάκη, «Έχει ανάγκη και δύναται νά έμ-
πλουτισθ ή τό 'Ποινικόν δόγμα' δι' έγκληματολογικόν δεδομέ-
νων;» στό *Ποινικά Μελέτα*, 1972, σ. 38 και έπ. Yotopoulos-
Marangopoulos, *Les Mobiles du Délit*, σ. 2, 4 και έπ. H. Kauf-
man, «Was lässt die Kriminologie vom Strafrecht übrig?», στό
Juristenzeitung, N. 7, April 6, 1962 σ. 193 και έπ.

5. Για τή δοκιμαστική έρευνα. βλ. 1. Λαμπίρη-Δημάκη,
Κοινωνιολογία και Κοινωνική Έρευνα, 1969, σ. 85-86.

τό πρόδλημα

Τό ἄρθρο 121 τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα ἀναφέρει στήν πρώτη παράγραφο: «Ἀνήλικοι ὑπό τήν ἐννοίαν τοῦ παρόντος κεφαλαίου θεωροῦνται οἱ ἄγοντες ἡλικίαν ἀπό τοῦ 7ου ἔτους μέχρι τοῦ 17ου ἔτους συμπληρωμένου...».

Καί γεννιέται τό ἐρώτημα: Γιατί ὁ νομοθέτης ἔθεσε σάν κατώτατο ὄριο τό 7ο ἔτος;

Ἄπό ὄλες τίς δυνατές ἀπαντήσεις στό ἐρώτημα αὐτό ἐπιλέξαμε γιά τό σκοπό αὐτῆς τῆς ἐργασίας μιά ἀπλουστευμένη ἀπάντησι πού νά ἐπιδέχεται πειραματική διερεύνηση.

Ἐνα ἀπό τά βασικά κριτήρια πού ἐνδεχομένως χρησιμοποίησε ὁ νομοθέτης ἦταν καί ἡ δυνατότητα τοῦ παιδιοῦ νά ἀντιλαμβάνεται ποιά συμπεριφορά εἶναι σύμμορφη μέ τοὺς παραδεγμένους κανόνες καί ποιά ἀποτελεῖ ἀπόκλιση ἀπό αὐτούς. Ἄν γίνει δεκτὴ ἡ πιό πάνω πρότασι, γεννιέται τό ἐρώτημα: Τό παιδί τῶν 7 χρόνων—ἡ ἀκριβέστερα τῶν 6 καί μιάς ἡμέρας, διότι ὁ νόμος ἀναφέρει τή λέξι «ἄγοντες»—ἔχει διαμορφώσει ἀντίληψη γιά τό τί εἶναι «σωστό»;

Γιά τήν ἔρευνα αὐτή ὀρίσαμε ὅτι ἕνα παιδί ἔχει διαμορφώσει ἀντίληψη γιά τό τί εἶναι «σωστό», ὅταν ἀξιολογώντας μιά συμπεριφορά λαμβάνει ὑπόψη του καί τά κίνητρα τοῦ πράττοντος ἢ καλύτερα, γιά νά μεταχειριστοῦμε τόν ὄρο τοῦ Piaget, ἔχει διαμορφώσει ἀντίληψη γιά τήν «ὑποκειμενική εὐθύνη»⁶ καί ἐπομένως κρίνει ὅπως ἕνας ἐνήλικος.

Χρησιμοποιώντας μέ μερικῆς παραλλαγῆς 4 ζεῦγιά συντόμων ἱστοριῶν πού ἐπιτόνησε ὁ Piaget καί ἕνα πολύ σύντομο ἐρωτηματολόγιο, προσπαθήσαμε νά ριξοῦμε λίγο φῶς στό θέμα αὐτό.

Συγκεκριμένα ἀποσκοπούσαμε στή διερεύνηση τῆς ἀκόλουθης ὑποθέσεως: Ὅσο αὐξάνεται ἡ ἡλικία τῶν παιδιῶν τόσο μειώνεται ἡ σημασία τῆς «ἀντικειμενικῆς εὐθύνης» καί αὐξάνεται ἡ σημασία τῆς «ὑποκειμενικῆς εὐθύνης».

ἡ μέθοδος

Τά δεδομένα πού παραθέτομε συνελέγησαν σέ μιά δοκιμαστική ἔρευνα ἀπό τεταρτοετείς φοιτητές καί φοιτήτριες τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν στά πλαίσια ἐνός φροντιστηριακοῦ μαθήματος τήν ἀκαδημαϊκή χρονιά 1976-1977.⁷

Παρόλο πού ρωτήθηκαν 170 παιδιά, ἀγόρια καί κορίτσια ἀπό 4-12 ἐτῶν (Πίνακας 1) ἀπό περιοχές ἀστικῆς, ἡμιστικῆς καί τήν ὑπαιθρο (π.χ. Γαλάτσι, Ν. Ἰωνία, Μαρούσι, Πάρνηθα, Αἰγάλεω,

6. Piaget, *The Moral Judgment of the Child* (μεταφρ. Μ. Gabain), 1962, σ. 123-124, καί 131-134.

7. Στήν ἔρευνα αὐτή βοήθησαν οἱ Π. Ἀγγελόπουλος, Ἄ. Λελοῦδα, Π. Μήτσος, Φ. Χάβελε, καί ἄλλοι.

Χαλκίδα, Σπάρτη, Γιάννενα), τό δείγμα δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀντιπροσωπευτικό.

Στά 170 παιδιά τοῦ δείγματος διαβάστηκαν τά πάρα κάτω ζεῦγιά ἱστοριῶν καί μετά τοὺς ζητήθηκε ν' ἀπαντήσουν στίς ἀπλῆς ἐρωτήσεις πού ἀκόλουθοῦν, ἀφοῦ φυσικά δώσουν τό φύλο τους, τήν ἡλικία τους καί τή σχολική τάξη στήν ὁποία φοιτοῦν. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ μισοῦ σχεδόν δείγματος εἶναι γραμμένες *verbatim* ἀπό τοὺς ἐρευνητές καί τό ἄλλο μισοῦ εἶναι γραμμένες ἀπό τά ἴδια τά παιδιά.

Πρῶτο ζεῦγιο ἱστοριῶν

1) Ὁ Πέτρος συναντᾷ ἕνα φίλο του πού εἶναι πολύ φτωχός. Ὁ φίλος του τοῦ λέει πῶς δέν ἔφαγε γιά θράδυ, γιατί δέν ὑπῆρχε τίποτα στό σπίτι. Τότε ὁ Πέτρος πηγαίνει στό φούρνο καί, ἐπειδὴ δέν ἔχει δικιά του χρήματα, τήν ὥρα πού ὁ φούρναρης ἔχει γυρισμένη τήν πλάτη του, παίρνει ἕνα ψωμάκι. Μετά φεύγει τρέχοντας καί δίνει τό ψωμάκι στό φίλο του.

2) Ἡ Ἐλένη μπαίνει σ' ἕνα ψυλκατζίδικο. Ἐκεῖ βλέπει μιά ὁμορφή κορδέλλα καί σκέφτεται πῶς θά πηγαίνει ὠραία μέ τό φόρεμά της. Ἐτσι, τήν ὥρα πού ὁ καταστηματάρχης ἔχει γυρισμένη τήν πλάτη του, παίρνει τήν κορδέλλα καί φεύγει τρέχοντας.

Δεύτερο ζεῦγιο ἱστοριῶν

1) Ἡ Μαρία εἶχε μιά φίλη πού εἶχε ἕνα πουλί μέσα σ' ἕνα κλουβί. Ἡ Μαρία νόμιζε πῶς τό πουλάκι ἦταν πολύ δυστυχισμένο μέσα στό κλουβί καί ζήτησε ἀπό τή φίλη της νά τό ἐλευθερώσει. Ἐκείνη ὅμως δέν τό ἐλευθέρωσε. Ἐτσι, μιά μέρα πού ἔλειπε ἡ φίλη της, ἡ Μαρία πήρε τό κλουβί, ἄνοιξε τήν πόρτα κι ἄρρησε τό πουλάκι νά φύγει.

2) Ὁ Γιάννης μιά μέρα πού ἡ μαμά του ἔλειπε ἀπό τό σπίτι πήρε μερικά γλυκά, τά ἔκρυψε κι ὕστερα τά ἔφαγε.

Ὁ ἐρευνητής διαβάζει ἀργά - ἀργά τό πρῶτο ζεῦγιο ἱστοριῶν καί κάνει τίς ἀκόλουθες ἐρωτήσεις:

1) Εἶναι καί τά δυό παιδιά τό ἴδιο ἀνόητα⁸ ἢ εἶναι τό ἕνα παιδί πιό ἀνόητο;

Ἐάν «τό ἕνα εἶναι πιό ἀνόητο»,

2) Γιατί τό ἕνα εἶναι πιό ἀνόητο;

3) Γιατί τό ἄλλο εἶναι λιγότερο ἀνόητο;

4) Πρέπει νά τιμωροῦν καί τά δυό παιδιά τό ἴδιο ἢ μῆπως πρέπει τό ἕνα νά τιμωρηθεῖ περισσότερο;

8. Χρησιμοποιήθηκε τό ἐπίθετο «ἀνόητο» γιά ν' ἀποφωχθεῖ ὁ ἔντονος ἀπαξιολογικός χρωματισμός πού περιέχεται στό ἐπίθετο «κακός».

Ἐάν «τό ἕνα πρέπει νά τιμωρηθεῖ περισσότερο»,
5) Γιατί πρέπει τό ἕνα νά τιμωρηθεῖ περισσότερο;
6) Τί ἔκανε ὁ Πέτρος; (ἡ Μαρία στό δεύτερο ζεύγος)
7) Τί ἔκανε ἡ Ἑλένη; (ὁ Γιάννης στό δεύτερο ζεύγος).

Στή συνέχεια ὁ ἐρευνητής διαβάζει τό δεύτερο ζεύγος ἱστοριῶν καί κάνει τίς ἴδιες ἐρωτήσεις.

παρουσίαση δεδομένων

Σ' αὐτή τή φάση κρίθηκε σκόπιμο νά πινακογραφηθοῦν ὀρισμένα μόνο ἀπό τά δεδομένα. Τό μέγεθος τοῦ δείγματος (Πίνακας 1) καί τό γεγονός ὅτι ὅλοι οἱ ἐρευνητές δέν ἔδωσαν στά παιδιά καί τό δεύτερο ζεύγος ἱστοριῶν (Πίνακας 2), ἀπό τή μιά μεριά περιορίζουν τήν ἐγκυρότητα τῶν στοιχείων μας καί ἀπό τήν ἄλλη, δέν μάς δίνουν πολλές δυνατότητες συσχετίσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Δείγμα κατά ηλικία καί φύλο

Ἡλικία	Ἀγόρια	Κορίτσια	Χωρίς στοιχεῖα	Σύνολο πραγματικός ἀριθμός	%
4	3	—		3	1,7
5	5	3		8	4,7
6	3	4		7	4,1
7	13	9		22	13,0
8	28	17		45	26,5
9	5	16		21	12,4
10	4	8		12	7,0
11	11	14		25	14,7
12	10	10		20	11,8
Χωρίς στοιχεῖα	—	—	7	7	4,1
Σύνολο	82	81	7	170	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. «Σωστές» καί «Λάθος» ἀπαντήσεις
κατά ζεύγος ἱστοριῶν

	Πρῶτο ζεύγος ἱστοριῶν		Δεύτερο ζεύγος ἱστοριῶν	
	Πραγματικός ἀριθμός	%	Πραγματικός ἀριθμός	%
«Σωστές»	82	48,2	39	23,0
«Λάθος»	66	38,8	25	14,7
Ἄκρυες ἢ χωρίς στοιχεῖα	22	13,0	106	62,3
Σύνολο	170	100,0	170	100,0

Ἐτσι περιοριζόμαστε στή συζήτηση τῶν δεδομένων πού ἀναφέρονται στό πρῶτο ζεύγος ἱστοριῶν καί δέν προβαίνομε σέ συσχετίσεις τῶν ἀπαντήσεων ἀνάλογα μέ τό φύλο ἢ τήν προέλευση τῶν παιδιῶν.

Γιά τήν ὁμαδοποίηση τῶν ἀπαντήσεων στό κάθε ζεύγος ἱστοριῶν ἀκολουθήθηκε ἡ πιο κάτω μέθοδος:

Οἱ ἀπαντήσεις στίς πέντε πρῶτες ἐρωτήσεις τοῦ ἐρωτηματολογίου χωρίστηκαν σέ τρεῖς βασικές κατηγορίες: «σωστή», «λάθος», «ἄκρυη ἢ χωρίς στοιχεῖα» (Πίνακας 3). Σάν «σωστές» θεωρήθηκαν οἱ ἀπαντήσεις πού διαφοροποιοῦσαν τή συμπεριφορά τοῦ παιδιοῦ τῆς πρώτης ἱστορίας ἀπό τή συμπεριφορά τοῦ παιδιοῦ τῆς δεύτερης (δηλαδή στό πρῶτο ζεύγος τή συμπεριφορά τοῦ Πέτρου ἀπό τῆς Ἑλένης καί στό δεύτερο ζεύγος τῆς Μαρίας ἀπό τοῦ Γιάννη) καί θεωροῦσαν σάν λιγότερο σοβαρή, «ἀνόητη» ἢ τιμωροῦσαν ἐλαφρότερα τήν πράξη τοῦ δράστη πού εἶχε ἐυγενικά κίνητρα. Ὅποιες ἀπαντήσεις δέν ἀνταποκρίνονταν στό πιο πάνω κριτήριο, δηλαδή ὅταν δέν κρινόταν ἐπιεικέστερα τό παιδί πού εἶχε ἐυγενικά κίνητρα, θεωρήθηκαν «λάθος». Στήν κατηγορία τῶν «ἄκρων» καταχωρήθηκαν 15 ἀπαντήσεις πού ἦσαν ἐλλιπεῖς ἢ ἔδειχναν σύγχυση. Ἀνάμεσα στά 170 ἐρωτητολόγια βρέθηκαν 7 χωρίς ἡλικία καί φύλο παιδιοῦ, καί ταξινομήθηκαν στήν ομάδα «χωρίς στοιχεῖα». Τέλος, μέ βάση τά ποσοστά συχνοτήτων τῶν «σωστῶν» ἀπαντήσεων κατά ἡλικία (Πίνακας 3), κατασκευάστηκε τό διάγραμμα πού φανερώνει τίς ἀξιομετιώσεις τῶν «σωστῶν» ἀπαντήσεων.

συζήτηση δεδομένων

Ἀρχικά θά ἔπρεπε νά ἐπισημανθοῦν οἱ λόγοι πού ἐπιβάλλουν τήν προσεκτική καί συγκρατημένη συναγωγή συμπερασμάτων:⁹

1) Ὁ καταμερισμός τοῦ δείγματος σέ 9 διάφορες κατηγορίες ἡλικιῶν πού ὑπαγορεύει ἡ διερεύνηση τῆς ὑποθέσεως δημιουργοῦσε πολλές ἀνισότητες. Γιά παράδειγμα: στήν κρίσιμη ἡλικία τῶν 6 καί 8 χρόνων ἔχομε μόνο 8 καί 7 περιπτώσεις ἀντιστοιχα (περίπου 4% τοῦ δείγματος), ἐνῶ στήν ἡλικία τῶν 8 χρόνων ἔχομε 45 περιπτώσεις (περίπου 1/4 τοῦ δείγματος).

2) Ἐνῶ στό σύνολο του τό δείγμα ἀποτελεῖται ἀπό ἴσο ἀριθμό ἀγοριῶν καί κοριτσιῶν (82 καί 81 ἀντιστοιχα), στήν ἡλικία τῶν 9 ἐτῶν τά κορίτσια εἶναι τριπλάσια ἀπ' τὰ ἀγόρια καί στήν ἡλικία τῶν 12 ἐτῶν τὰ ἀγόρια ὑπερτεροῦν κατά πολύ ἀπό τὰ κορίτσια.

3) Ὑπάρχει τό ἐνδεχόμενο νά βρίσκονται στό δείγμα ἡλικίες ὄχι ἀπόλυτα ἄκριβεις ἀλλά ὑπολογισμένες κατά προσέγγιση. Κι αὐτό, γιατί ἡ ἡλικία τῶν παιδιῶν προέκυψε ἀπό δική τους δήλωση

9. Πρβλ. καί τούς μεθοδολογικούς περιορισμούς πού ἀναφέρει ὁ Piaget, στό πιο πάνω βιβλίο του, σ. 112-120.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Πραγματικοί αριθμοί και ποσοστά συχνοτήτων «σωστών και λάθους» απαντήσεων, κατά ηλικία
Πρώτο ζεύγος ιστοριών

	4	5	6	7	Ήλικία		9	10	11	12	Χωρίς	Σύνολο
					8						στοιχεία	
«Σωστές»	—	(7) 87,5%	(1) 14,2%	(9) 40,9%	(25) 55,5%	(10) 47,6%	(7) 58,3%	(14) 56,0%	(9) 45,0%			(82)
«Λάθος»	(3) 100%	(1) 12,5%	(4) 57,2%	(13) 59,1%	(16) 35,6%	(7) 33,3%	(3) 25,0%	(9) 36,0%	(10) 50,0%			(66)
Άκυρες	—	—	(2) 28,6%	—	(4) 8,9%	(4) 19,1%	(2) 16,7%	(2) 8,0%	(1) 5,0%	(7) 100%		(22)
Σύνολο	(3) 100%	(8) 100,0%	(7) 100,0%	(22) 100,0%	(45) 100,0%	(21) 100,0%	(12) 100,0%	(25) 100,0%	(20) 100,0%	(7) 100%		(170)

της οποίας η αξιοπιστία ελέγχθηκε με τη συγκριση της σχολικής τάξης που είχαν δηλώσει.

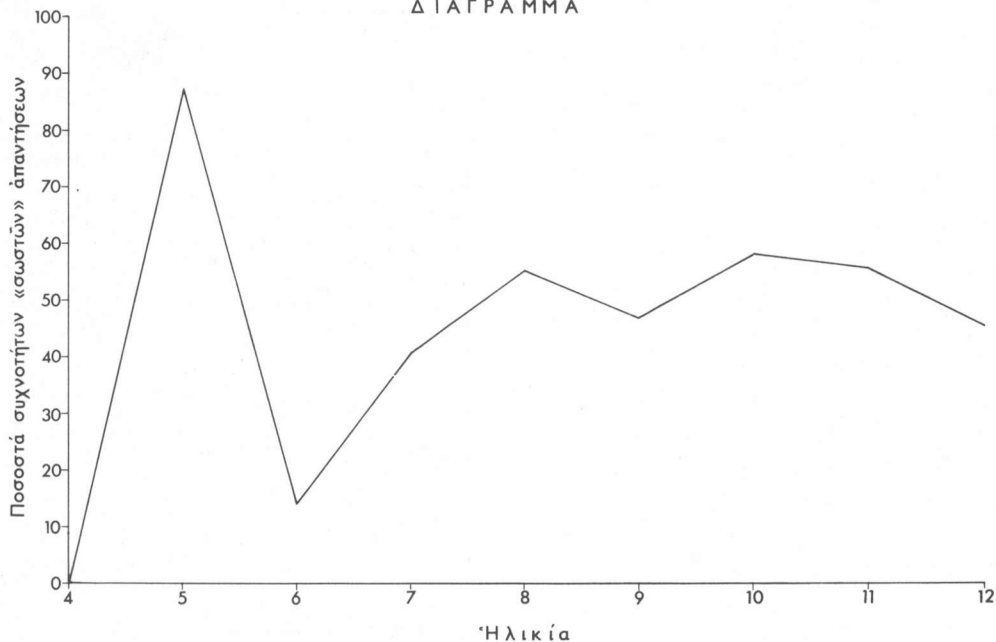
Επομένως, παρόλο που το διάγραμμα τείνει—αν αφαιρεθούν φυσικά οι 7 περιπτώσεις των παιδιών των 5 ετών¹⁰—να δείξει ότι όσο αυξάνεται η ηλικία τόσο αυξάνεται και το ποσοστό των «σωστών» απαντήσεων, τα δεδομένα δεν μας επιτρέ-

10. Και μόνο το μικρό μέγεθος του δείγματος θα άρκουσε για να αιτιολογήσει την έντονη απόκλιση που διαγράφεται. Ωστόσο θα πρέπει να επισημανθεί και το γεγονός ότι όλες οι απαντήσεις της ηλικίας αυτής έχουν συλλεγεί από τον ίδιο έρευνητή και ότι προέρχονται όλες από παιδιά της ίδιας περιχής (Χαλκίδα).

πουν να πούμε με βεβαιότητα ότι επαληθεύτηκε η αρχική υπόθεση.

Πάντως, διαγράφεται η τάση μετά τα 7 χρόνια τα παιδιά ν' αρχίζουν ν' αξιολογούν τη συμπεριφορά των άλλων λαμβάνοντας υπόψη τους και τα κίνητρα του δράστη, δηλαδή αρχίζουν να κρίνουν σάν ενήλικες. Έτσι, ενώ στην ηλικία των 6 ή 7 χρόνων είναι λιγότερες οι «σωστές» απαντήσεις και περισσότερες οι «λάθος» (14,2% στα 6 και 40,9% στα 7 χρόνια—Πίνακας 3), από την ηλικία των 8 ετών φαίνεται ότι αρχίζουν να είναι περισσότερες οι «σωστές» απαντήσεις. Έδω θα πρέπει παρενθετικά να σημειωθεί ότι στην ηλικία των 5

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

έτων, όπως και στην ηλικία των 12 αλλά σε πολύ μικρότερη κλίμακα, παρατηρείται μία άπροσδόκητη απόκλιση (Βλ. *Διάγραμμα*). Πάντως, περισσότερα παιδιά στην ηλικία των 8 και πάνω αποδοκιμάζουν συμπεριφορές σύμφωνα με τα κριτήρια των ενηλίκων και λιγότερα ακολουθούν τη δική τους ιδιόμορφη αντίληψη για το τί είναι «καλό».

Τά πάρα πάνω διαφωτίζονται με μερικές χαρακτηριστικές απαντήσεις των παιδιών των 6 ή 7 χρόνων, οι οποίες αντικατοπτρίζουν μία ιδιόρρυθμη λογική και ήθικη: Τά παιδιά αυτής της ηλικίας συχνά δίνουν έμφαση στην άξια, στο μέγεθος ή στη φύση του αντικειμένου:

Ένα αγόρι 6 ετών θεωρεί πιο άνοητη τη Μαρία που άφησε το πουλί να φύγει «γιατί τά πουλιά δέν παθαίνουν τίποτα στά κλουδιά», κι ισχυρίζεται πώς μόνο ή Μαρία πρέπει να τιμωρηθεί. Ή απάντησή του είναι: «Ό Γιάννης πήρε τά γλυκά γιατί του άρεσαν». Τό ίδιο παιδί στο πρώτο ζεύγος ιστοριών δέν βρίσκει κανένα παιδί άνοητο, και μέ συνέπεια άπαντά στις έπομενες έρωτήσεις λέγοντας πώς «τά παιδιά δέν πρέπει να τιμωρηθούν, γιατί καλά έκαναν, άφοδ έτσι τους άρεσε».

Ένα κορίτσι 7 ετών λέει: «Πιό άνοητος είναι ό Πέτρος. – Γιατί δέν του ειπε ό φίλος του να πάρει ψωμί και δέν έπρεπε να πάρει. – Ή Έλενη είναι λιγότερο άνοητη γιατί πήρε τήν κορδέλλα για τό δικό της φόρεμα και τά φορεματάκια πού έχουν κορδέλλες είναι πιό όρατα. Πρέπει να τιμωρήσουμε και τά δυό παιδιά γιατί δέ ρώτησαν. – Πιό πολύ πρέπει να «τιμωρήσουμε τόν Πέτρο πού πήρε τό ψωμί. Άς τό έπαιρνε ό φίλος του μόνος του, άν τό ήθελε».

Μά οι άπροσδόκητες αυτές απαντήσεις, είναι βέβαιο ότι δέν όφείλονται σε παρανόηση των γεγονότων, γιατί στις έπομενες απαντήσεις τό παιδί δείχνει ότι έχει συλλάβει τό θέμα γνωστικά: «Πήρε τό ψωμί ό Πέτρος να τό δώσει στο φίλο του πού δέν είχε φάει. – Πήρε τήν κορδέλλα για να τί θάλει στο φόρεμά της για να γίνει όρατο.»

Αντίθετα τόσο ή ποσοτική όσο και ή ποιοτική άνάλυση των απαντήσεων των παιδιών των 8 ετών και πάνω υποδηλώνουν ότι τά περισσότερα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν κοινωνικοποιηθεί κι έχουν αναπτύξει τήν έννοια της «ύποκειμενικής ευθύνης». Χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω απαντήσεις.

Στό πρώτο ζεύγος ιστοριών ένα αγόρι 8 ετών άπαντά: «Και τά δυό παιδιά είναι τό ίδιο άνοητα. Γιατί άν ήθελαν κάτι έπρεπε να ρωτήσουν και να τό πάρουν ή να τό πλώρουν. – Πρέπει να τιμω-

ρηθούν για να μήν ξανακάνουν αυτό πού έκαναν. – Πρέπει όμως πιό πολύ να τιμωρηθεί ή Έλενη, ενώ για τόν Πέτρο πρέπει να σκεφθούμε πώς έκανε κάπως καλό πού τό έδωσε σε κάποιον πού πεινούσε. Και είναι κακό να πεινάς και να μήν έχεις να φάς.»

Ένα κορίτσι της ίδιας ηλικίας δίνει στο δεύτερο ζεύγος ιστοριών τίς πιό κάτω άπαντήσεις. «Δέν είναι και τά δυό παιδιά τό ίδιο άνοητα. Πιό άνοητος είναι ό Γιάννης. – Γιατί και άν δέν έτρωγε γλυκά δέν θά πάθαινε τίποτε. – Ή Μαρία είναι λιγότερο άνοητη γιατί σκέφτηκε ότι όσος αυτή είναι ελεύθερη και όχι κλεισμένη σ' ένα μόνο μέρος, έτσι και τό πουλί πρέπει να ζησει ελεύθερα πετώντας στον άέρα. – Πρέπει να τιμωρηθούν και τά δυό παιδιά. Γιατί δέν ρώτησαν πού έκαναν αυτά τά πράγματα. – Περισσότερο πρέπει να τιμωρηθεί ό Γιάννης.»

συμπεράσματα

Θά είναι παρακινδυνευμένο από αυτά και μόνο τά δεδομένα να καταλήξει κανείς σε συγκεκριμένες προτάσεις για νομοθετικές μεταρρυθμίσεις. Στο στάδιο αυτό, τά συλλεγμένα στοιχεία μπορούν μόνο να χρησιμεύσουν σαν ένα δείγμα της άξιας πού μπορεί να έχουν τά εμπειρικά δεδομένα και της χρησιμότητάς τους, προκειμένου να διαπιστωθεί άν μία διάταξη είναι έναρμονισμένη μέ τή σύγχρονη έλληνική πραγματικότητα.

Ή ολοκληρωμένη έρευνα, όσως άμεσα, όσως φάνηκε από τή δοκιμαστική, πρέπει να γίνει σε στρωματοποιημένο δείγμα και να περιλάβει έλεγχο των ήμερομηνιών και χρονολογιών γεννήσεως, θά αποδείξει δύο βασικές προτάσεις: Πρώτα-πρώτα, ότι ή ηλικία από τήν όποια άρχίζει να έχει άρμοδιότητα τό δικαστήριο ανηλίκων πάνω στους ανηλίκους άποτελεί συνάρτηση της ηλικίας πού τό παιδί άρχίζει ν' άξιολογεί μία αντικοινωνική συμπεριφορά, όσως ένας ενήλικος. Και δεύτερο, ότι, παρόλο πού τό κάθε παιδί έχει δικό του χρόνο κατά τόν όποιο άρχίζει να κρίνει όσως οι ενήλικοι, ό χρόνος αυτός για τό σημερινό έλληνόπουλο βρίσκεται μετά τό 6ο έτος της ηλικίας. Κατά συνέπεια, ό 7ο νομοθέτης όρισει αντί για τό 6ο έτος τό άνω συμπληρωμένο, ή όριοθέτηση αυτή θά είναι σίγουρα λιγότερο αυθαίρετη και κοντύτερα στη βαθμίδα ήθικο-κοινωνικής εξέλιξεως, όπου βρίσκεται τό σημερινό έλληνόπουλο.